

OBLIKOSLOVJE V GOVORU ŠMARJA PRI JELŠAH

Govor Šmarja pri Jelšah in okolice je eden najbolj tipičnih predstavnikov osrednještajerskega narečja, zato je bil že večkrat predmet manjših raziskav, predvsem glasoslovja. Naša razprava podrobno prikazuje njegovo oblikoslovje.

The microdialect of Šmarje pri Jelšah and its surroundings is highly representative of the central Styrian dialect, therefore its phonology has often been the subject of research by Slovene linguists. This article is the first comprehensive description of the Šmarje dialect's morphology.

0 Uvod

0.1 Govor Šmarja in okolice spada v osrednještajersko narečje. To narečje so doslej raziskovali Fran Ramovš,¹ Tine Logar,² Jakob Rigler,³ šmarški govor pa sta zapisala Martina Orožen za OLA⁴ ter France Jesenovec.⁵ Njihovo zanimanje je veljalo predvsem glasoslovnim značilnostim, tako da sta v moji magistrski nalogi⁶ prvič sistematsko obravnavana oblikoslovje in skladnja.

0.2 Govor Š. ne pozna tonemskega naglaševanja, ampak jakostnega, ta pa ni vezan na določen zlog v besedah. Ker so se dolgi naglašeni samoglasniki razvijali drugače kot kratki (npr.: $\bar{a} > \check{a}$, $a > \acute{a}$; $\bar{i} > \acute{e}/\acute{i}$, $i > \acute{i}$ itd.), je postalo razlikovanje med dolgim in kratkim naglašnim zlogovnikom fonološko relevantno; kolikostno nasprotje je bilo odpravljeno in nadomeščeno s kakovostnim. Kratki zlogi so preko nadkračin prešli k enotnemu jakostnemu naglasu. Glede na to se ločijo naglašeni — več je dvo- kot enoglasnikov — od nenaglašanih. Izgovor naglašanih samoglasnikov je napet, izdišno močan; nenaglašeni samoglasniki so nenapeti, nižji, nekako zamolkli. Govor je počasen, tonski register visok.

Glede mesta naglasa je treba upoštevati, da se je psl. ckfl. pomaknil proti koncu besede, naglasi s kratkega zadnjega zloga pa umaknili proti začetku besede. Skrajšani psl. akut v nezadnjih zlogih se je tu zgodaj podaljšal, zato imamo pri vseh samoglasnikih iste odraze kot za stalno dolge ali pod ckfl. podaljšane. Podaljšanje $\bar{\ } > \hat{\ }$ s pomikom na naslednji zlog je v šmarščini v nasprotju z nekaterimi drugimi štajerskimi narečji dosledno ohranjeno (*ukáu* 'oko', *takáu*). Drugi naglasni umik v tipih *ženā*, *nogā*, *māglā* je dal naslednje odraze: *žiēna/žēna*, *nuōga/nōga*, *miēgla/mēgla*; enake odraze pa imamo tudi za novoakutirana *e* in *o* v zadnjih besednih zlogih (*kmiēt*, *škuōf*), kar govori za to, da sta obe daljšanji potekali časovno blizu.

¹ Dialektološka karta slovenskega jezika, Lj. 1931.

² Karakteristika južnoštajerskih govorov južno od Konjiške gore in Boča. — Pogovori o jeziku in slovstvu, Maribor 1955, 61—65.

³ Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. — SRL 13 (1963), 25—78.

⁴ Šmarje pri Jelšah (OLA 18), v: Pavle Ivič et al., Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom, Sarajevo 1981, 157—163.

⁵ Narečje vasi Sotensko nad Šmarjami pri Jelšah. — Celjski zbornik, Celje 1959, 298—307.

⁶ Govor Šmarja pri Jelšah in okolice, Lj. 1980, 215 str. (tipkopis).

1 Oblikoslovje

1.0 V oblikoslovju je potrebno opozoriti na tiste slovnične kategorije ter oblikotvorne in oblikospreminjevalne vzorce, ki se razlikujejo od norm knjižnega jezika. V ožje oblikoslovje spadajo pregibne besedne vrste: samostalniška beseda, pridevniška beseda, glagol in pregibni povedkovnik; v širše še nepregibne: prislov, nepregibni povedkovnik, predlog, veznik, členek in medmet. Razprava se omejuje samo na polnopomenske besede, ker pri slovničnih besednih vrstah med šmarščino in knj. jezikom ni omembe vrednih razlik.

1.1 Samostalniška beseda

1.1.1 Samostalniki. Govor Šmarja in okolice pozna v ednini vse tri spole, v množini pa samostalniki s. spola postanejo ženskega ali moškega. Od števil je povsem izgubljena dvojina, razen v I/T dv. za m. sp., a še v tem primeru se največkrat dodaja števniki *dva*. Zato bo pri vzorcih navajana le ed. in mn., pri m. sp. še I dv. Obstaja 6 sklonov, posamezne končnice pa imajo veliko večjo pomensko obremenjenost kot v knj. jeziku; v sklanjatvenih vzorcih je prisotna močna težnja posploševanja ž. a-jevskih končnic k vsem spolom.

1.1.1.1 Moške sklanjatve poznajo v ed. še podspol živost/neživost.

(1) Sam. 1. m. sklanjatve se pregibajo po naslednjem vzorcu: *kuváč-ø -a -i -a -i -am*;

-a;

-i -u/uý -am -e -ah -am.

Od knj. jezika se razlikujejo D/M. ed s končnico *-i* ter D. M in O mn. (= dv.) s posplošenimi kočnicami *-am*, *-ah*, *-am* iz a-jevske sklanjatve. Po upadu nenaglašene končnega *-i* v O mn. imamo v O vseh števila enako končnico *-am*.

Sam., ki imajo v I ed. v osnovi *í, ú, á*, doživijo v odvisnih skl. premeno: *dím déima, krúh króuha, brát bráta*, kar kaže na staro kolikostno razliko naglašene samoglasnika.

Premični naglas imajo sam. *bóžič bužéiča, člòpek čluváika, jěčmen jěčmáina, jělen jěláina, jězik jezéika, kòstaĵ kustáĵa, vòruh vuráiha*.

Mešani naglasni tip je zelo redek, saj je večina sam. prešla k nepremičnemu tipu: *móst -a, grát gráda, náus -a*. V mn. tu ne poznajo podaljšane osnove z *-ov-*: *bráigi, mósti, séini, várti, zéidi, pláuti*. Izjemo predstavlja nekaj zelo pogostih sam., ki so v posameznih sklonih obdržali naglas na končnici: *bráik bregā, gnáuj gnujá, báuk, bugā, láis lesā, váus vuzā/váuzā*, mn. *váuži/vuzjái, zóup zóuba*, toda mn. *zubjái* in O *zóubam/zubméi*. Nenaglašene končnice *-je* v mn. ne poznajo. Zelo redki končnici *-áim, -áih* v D in M mn. sta vselej dvojnici običajnih končnic: *lāsam/lasáim, zóubah/zubáih, móužah/mužáih*. Izjemno redka je tudi *-mi* v O mn.: *lasméi/lasam, mužméi/móužam*.

Šmarščina je odpravila tudi končniški naglas v korist nepremičnega naglasnega tipa: *děš děža, stiebar -bra*.

Pri sklanjatvi sam. se pogosto srečujemo s kakovostnimi premenami v osnovi, s katerimi je šmarški govor nadomestil nekdanja kolikostna nasprotja (*grúnt gróunta* — gl. zgoraj). Premene osnove, odvisne od zakonitosti o razvrstitvi slovenskih soglasnikov v izglasju, so enake kot v knj. jeziku.

Poleg pravkar omenjenih premen se naslednje: določene znanne kategorije sam. z osnovo na *-r* in lastna imena na *-i* osnovo podaljšujejo z *-j*: *hudírja, ukvóirja, šáuštárja, tíišlarja, Kárlija, Róudija, Fráncija/Fráncita*:

vsa ostala lastna in prevzeta občna imena na samoglasnik pa s *-t-*: *Dráguta*, *fíičkuta*, *Stánkuta*, *Téineta*, *Méihata*, *Skázata* (kakor je precej splošno ljudsko, zabeleženo npr. še pri Kopitarju).

Samostalniki, ki imajo v knj. jeziku *a* v zadnjem zlogu im. osnove, se v šmarščini obravnavajo drugače. Pri lastnih imenih in v težjih soglasniških sklopih se *a* odraža z *e*, *a*, sicer pa onemi, pri čemer se v novonastalem soglasniškem sklopu ozloži zvočnik: *Fránčeka*, *Jáužeka*, *Táunčeka*, *sineka*, *jž-beca*, *pšānčeka*; toda *-ən > -ŋ* : *čēsŋ*, *páudŋ*; *-əl > -u* : *kuótu*, *vuósu*, *vuógu*; *-əlŋ > -l* : *kāšl*, *kárhł*; *-ər > -ar* : *čiébar*, *péiskar*, *váitar*; *-əc > -ec* : *caipec*. *hlāpec*; *-ək > -ek* : *pétek*, *pundáilek*.

Sam. *dén* se sklanja takole: ed *déen* *dnáiva*; dv. *dnáiva/dníi*; mn. *dnáivi dníi/dnáivu* *dnáivam dníi/dnáive* *dnáivah dníavam*. — Sam. *človek*: *čluóvek* *čluováika* ..., v mn. pa *ludjái* *ludéi* *ludáim* *ludéi* *ludáih* *ludméi*, torej enako kot v knjižnem jeziku, seveda v ustrezni narečni uglasitvi. — *Vótruk* je sr. sp. (*vótruk* je *spalu*) in se sklanja takole: *vótruk* *utróka* ...; *utróci* *utráu* *utrókam* *utróke* *utrókah* *utráu* *utróci* *utráu* *utrókam* *utráu* *utrókam*.

(2) Sam. 2. m. sklanjatve podaljšujejo osnovo s *-t-* in se pregibajo po 1. sklanjavi, npr. *Méiha* *-ta* ...

(3) Primerov za 3. m. sklanjatev v govoru nisem našla.

(4) Sam. besede 4. m. sklanjatve *te stár*, *te mlāt*, *te bóutast* itd. se sklanjajo pridevniško.

1.1.1.2 Ženske sklanjatve so, tako kot v knj. jeziku, štiri.

(1) 1. ž. sklanjatev je uveljavila izključno nepremični naglasni tip, pregibnostni vzorec pa je naslednji: *léip-a* *-e* *-i* *-u* *-i* *-u*; dv. = mn.: *léip-e* *-o* *-am* *-e* *-ah* *-am*. Tako še: *guóra*, *nuóga*, *ziémła*, *siéstra*, *miégła*, *tiéma*.

V ta vzorec so se uvrstili tudi sam. ž. sp. na *-ev*, v šmarščini dokaj pogostni: *církoa*, *bráiskpa*, *mlāčpa*, *muléitpa*, *pustárpa*, *bárpa* 'bro', *sáitpa*, *targátpa*, *žétpa*; v R mn. imajo obliko: *círku*, *muléitu*, *ubáru*. — V 1. ž. sklanjavi najdemo tudi nekatere sam., ki so v knj. jeziku sr. sp.: *čráiva*, *jájca*, *jāpka*, *ráibra*, *rāma*; v ed. gre za sporadične primere, v mn. pa je prestop v ženski spol zelo pogost: *máiste*, *vókne*, *óuue*, *gǵáizde* 'gnezda', *kréile*. — V mn. srečamo poleg pričakovanih množinskih sam. *hlāče*, *kláíše*, *škārje*, *véile*, *déile* 'podstrešje' tudi vse množ. sam., ki jih knj. jezik uvršča v 2. ž. sklanjatev: *smóučē*, *párse*, *jāsle*, *dróže*, ter vse množ. sam., ki so knjižno sr. sp.: *nebáise*, *vrāte*, *dárve*, *plóučē*, *vúuste* 'usta'. — Sam. *mati* se v š. govoru skoraj ne uporablja, *hčéi* pa ima od rod. dalje osnovo podaljšano z *-er-*, dobiva pa končnice 1. ž. sklanjatve.

(2) 2. ženska sklanjatev pozna nepremični in mešani naglasni tip. Prevladujejo osnove z nepremičnim naglasom: *peróut-o* *-i* *-i* *-o* *-i* *-ju*; *-i* *-i* *-im* *-i* *-ih* *-im*. Tako še: *buláizn*, *lubáizn*, *nuráust*, *pāmet*, *smárt*, *stárd* 'med', *žālust*. Sam. z *i* v enozložni osnovi I/T doživljajo v vseh sklonih premeno: *nít* *néiti* ..., kar odseva osrednjeslovensko tonemskost *nít* *níti*.

Vzorec za mešani naglasni tip je naslednji: *lóuč-o* *luč-éi* *lóuč-i* *-o* *lóuč-i* *luč-jóu*; *luč-éi* *-éi* *-áim* *-éi* *-áih* *-áim* *méi*. Tako še: *vés* 'vas', *árš* *aržéi*. *póut* *putéi*, *káust* *kustéi*, *máuč* *mučéi*, *náuč* *nučéi*, *ráič* *rečéi* ter edninska *māst* *mastéi*. V neimenovalniku (razen T = I) prihaja do premene osnovnega samoglasnika, izjema je *párst* *parstéi*, ker v šmarščini tako naglašeni kot nenaaglašeni *r* dajeta isti odraz (*ar*). — Sam. *kri* se sklanja takole: *kríu-o* *karv-éi* *krív-i* *kríu-o* *krív-i* *karv-jóu*.

(3) 3. žensko sklanjatev z nekončniškim pregibanjem najdemo le pri ljubkovalnih imenih: *mámi* (redko); *Rézi*, *Fáni*, *Málči*.

(4) 4. ž. sklanjatev vsebuje sam. besede tipa *te stára*, *te mláda*, *te nuóva* itd. s pridevniškim pregibanjem.

1.1.1.3 Srednje sklanjatev poznajo dejansko le ednino, kjer so se sam. sr. sp. obdržali predvsem ob podpori samoedninskih snovnih, skupnih in pojmovnih imen, medtem ko so sam. sr. sp., ki ne podaljšujejo osnove, dalje vsi množinski sam. ter nekaj sam. s podaljšano osnovo na *-s-* prešli med ženske (*učáise*, *ušáise*, *nebáise*), ostale sam. s podaljšano osnovo na *-s-* ter na *-t-* in *-n-* pa srečamo v 1. moški sklanjativ: *dreváisi*, *kuťáisi*, *sáimeni*, *véimeni*, *bráimeni*, *plečéti*, *téleti*, *žrebéti*, toda *dekléte*.

(1) Pregibnostni vzorec za 1. srednjo sklanjatev je: *máist-u -a -i -u -i -am*; *-e -ø -am -e -ah -am*. Preglasa v O ed. ter D/O mn. ne srečujemo, ker je končnico *-om* zamenjala posplošena ž. končnica *-am*.

V 1. s. sklanjativ prevladuje nepremični naglasni tip, srečamo pa tudi premičnega in mešanega: *téle teléta*, *vréme vreména*, *sáime seména/sáimena* oziroma *senáu senā f siéni*, *nebáu nebā na niébi*, *mesáu mesā v mési*. — Sam. *tla* se pregiba takole: *klé klé kláim klé kláih kláim*.

(2) Primerov za 2. s. sklanjatev v govoru ni, če izvzamem nekakšno rečenico *Gardáu se ubnāša du jáisti nu péiti*.

(3) Po 3. s. sklanjativ se pregibajo kr. l. i. pridevniškega izvora: *Káuzj-e -ega -emu -e -em -im*. Za mn. ni primerov.

1.1.2 Samostalniški zaimki

1.1.2.1 Osebni zaimki so zelo pogosto rabljeni in so doživeli kar več posebnih razvojov. Oglejmo si jih hkrati s pregibnostnimi vzorci.

<i>jés</i>	<i>méne me</i>	<i>mén(i) mi</i>	<i>R</i>	<i>mén(i)</i>	<i>ménu</i>
<i>téi</i>	<i>tébe te</i>	<i>téb¹¹(i) ti</i>	<i>R</i>	<i>tébi/tép¹¹</i>	<i>tóubu</i>
<i>áun</i>	<i>jéga ga</i>	<i>jém(i) mu</i>	<i>R</i>	<i>jém</i>	<i>ž jím/jém</i>
<i>áuna</i>	<i>jé je</i>	<i>jéj ji</i>	<i>jóu ju</i>	<i>jéj</i>	<i>ž jóu</i>
<i>méidv-a -e</i>	<i>nāj naj</i>	<i>nāma nama</i>	<i>R</i>	<i>nāma</i>	<i>nāma</i>

Enako sklanjamo tudi *véidva* za 2. os., za 3. os. dv. pa:

<i>áunadv-ā -ai</i>	<i>áunehdváih</i>	<i>áunemdváim</i> itd.;			
<i>méi mé</i>	<i>nās nas</i>	<i>nám nam</i>	<i>R</i>	<i>nām</i>	<i>nām</i>

Tako še *véi vé* (obliki *mé*, *vé* sta zelo redki), zaim. za 3. os. pa se glasi:

<i>áun-i -e</i>	<i>áuneh jih</i>	<i>áunem jim</i>	<i>R</i>	<i>áuneh/jih</i>	<i>áunim/jim</i>
-----------------	------------------	------------------	----------	------------------	------------------

1.1.2.1.1 Posebnosti v rabi os. zaimkov. Povratni osebni zaimek *sébe* se sklanja tako kot *tébe te*. — Od naveznih oblik v tož. sta izredno zanimivi obliki za 3. os. ed. m. sp. *pu jā* 'ponj' in za *jā* 'zanj'. Nanju sem naletela le v hitrem govoru, zato domnevam, da gre pri tem za skržitev sicer veliko

¹¹ Izpad končnega *-i* je sporadičen pojav, nastopa predvsem v hitrem govornem tempu. Končni zvoneči nezvočnik se navadno izgovarja še zvoneče, to je mogoče zato, ker je izpad *i*-ja mlad pojav in ker se ob upadlih oblikah dobro držijo tudi neupadle oblike. Izpad končnega *-i* je najpogostejši v D/M ed. zaimenske sklanjatev, v O mn. vseh sklanjatev, dalje v velelniku, pri prislovih in členkih (razen izpada v sklonilih prim. še: *bóud/bóudi* 'bodi', *zgréiz/zgréizi* 'zgrizi', *lān* 'lani', *snáuč* 'sinoči', *tóud/tóudi* 'tudi').

pogostejše rabljene naglašene oblike *pu jéga*, za *jéga*. — V 3. os. mn. je zaradi fonetičnega razvoja *ú > j/j* izginila razlika med naglašeni in nenaglašeni oblikami, govor pa je to razlikovanje na novo vzpostavil s tem, da v naglašnem položaju uporablja pridev. oblike kaz. zaimka *áuni*. — Pri zaimkih *méi* in *véi* se je kljub upadu končnega *-i* v O ohranila razlika med D (*nám*, *vám*) in O (*nām*, *vām*). — V 1. in 2. os. dv. in mn. se je M izenačil z O. V 3. os. dv. se je števniki *dva* kot sestavni del zaimka ohranil v vseh sklonih. — Zaimka *jés* in *téi* imata v O redno razviti obliki z naglasom na 1. zlogu, zato tu ne srečamo pritičnega (deiktičnega) *-j* na koncu.

1.1.2.2 Vprašalna zaimka *kdo* in *kaj* imata naslednjo sklanjatev:

<i>dáu</i>	<i>kuóga</i>	<i>kuóm</i>	<i>R</i>	<i>kuóm</i>	<i>kuóm</i>
<i>kuóga/kā</i>	<i>kuóga</i>	<i>kuóm</i>	<i>I</i>	<i>čáim</i>	<i>čáim</i>

Po človeškem osebkcu se zelo pogosto sprašuje tudi z zaimkom *dér(i)*, ki se je po naliki z razvojem *dáu < *kzto* razvil iz **kzteri*. Namesto zaimka *kaj* se je začela uporabljati rod. oblika vprašalnice za osebe: *kuóga*, pri čemer je prišlo do upada v *kā*.¹² Po naliki z I/T so se začele tudi v R in D uporabljati oblike *kuóga*, *kuóm*; razlika med vpraš. zaimkoma za os. in stvari je ostala le še v predložnih sklonih.

1.1.2.3 Od oziralnih zaimkov pozna šmarščina zaimke *dér/kér* za osebe, *kuóga/kár/kār* za stvari (le v I/T, v ostalih skl. so ju nadomestile sprevržne oblike vprašalnih zaimkov), *ku*¹³ v pomenu 'ki'; namesto knj. *čigar* pa srečujemo spet sprevržno rabo vpr. zaimka *čegāu*. To je torej splošen štajerski pojav izpeljave ozir. zaimkov iz vprašalnih s sprevrženjem. Razen pri *čigar* so v knj. jeziku na ta način tvorjeni poljubnostni zaimki iz vprašalnih, medtem ko šmarščina poljubnost v trdilnih stavkih izraža s členkom *že*: *že dáu*, *že kuóga*. — Nekaj primerov rabe: *Dér māure*, *naj préide pumāgat*. — *Kér náuče pumāgat*, *je báule*, *de ne háudi táj*. — *Kár léhku narédíš nés* 'danes', *ne udlāgaj na júutre*. — *Tót je téist*, *ku je kózla fkráu*. — *Téist*, *ku néi biu káršen*, *ne préide v nebáise*. — *Kuóga nájdeš*, *je zéihar toóje*. — *Čegāu krúh jáiš*, *téistem pa dáilaj*. — *Dáukul ga je puózna* 'poznal', *se je jáuka* 'jokal' za *jém*. — *Téga* za *kárboud* na bu narédla. — Kot kažeta zadnja primera, so oziralnopoljubnostni zaimki tvorjeni s členico *-koli* ali *-bodi* iz vprašalnih. Kadar se pri *-bodi* končni *-i* reducira, ostane *d* v izglasju zvoneč.

1.1.2.4 Nedoločni, mnogostni, celostni in nikalni zaimki so v šmarskem govoru ohranjeni boljše kot oziralni: *náidu* 'nekdo', *maludáu*, *márs(i)dáu*, *néišar* 'nihče', *nubédn*: *náika* 'nekaj', *mālukáj*, *márs(i)káj*, *níč* ter posamostaljeni: *náihtarj* 'nekateri', *mālukér* *māludér(i)*, *márs(i)kér(i)*, *mársikáu* 'marsikakšen', *fsāk*, *fsé*.

Zaimki, tvorjeni iz vprašalnih *kdo* in *kaj*, se tako tudi sklanjajo, vsi ostali pa pridevniško. — Zanimiv je celostni zaimek *ubā ubái*, kjer v D/O še naletimo na dvojinske končnice, a so tudi tu že možne kar množinske: z *ubáim náugam*, in to vselej, če je zaimek rabljen pridevniško.

¹² Ramovš v HG (Morfologija, 89) te oblike za štajerska narečja ne navaja; bolj pogosta je dvojica *kuóga*, *kā* pa je kakor njena reducirana oblika, in ne morda iz vprašalnice *kaj*, kjer šmarski govor praviloma ne pozna deiktičnega *-i*. Prim. moščansko *kōga/kā*, poljubnostno pa *kēj*, kjer je *kā* pač iz **kaja*.

¹³ *ku* je pogosto rabljena mnogopomenska vezniška beseda s pomeni 'ki', 'ko', 'ker'.

Nekaj primerov rabe: *Náidu stujéi pred héišu.* — *Náikum 'nekomu' je puováida(u).* — *Néišar/nubédŋ ga néi véidu.* — *Náihtarni máju fséga dójisti.* — *Nubénem néi nič dáu.* — *Z ničáimar néi zufréidŋ.* — *Is fsákem se skráiga.*

1.2 Pridevniška beseda

1.2.0 Pridevniška beseda vključuje razen pridevnikov še osebne svojilne in kazalne, vprašalne ter vse iz njih tvorjene zaimke, dalje drugostna zaimka *dargáčŋ* in *dróug(i)*, celostne *fsák*, *vés* in *ubá*, nikalnega *nubén*, istostne *gléih ták* 'enak', *gléih téist* 'isti' in *gléih tólk* 'enako'. Med prid. bes. se uvrščaje tudi glavni, vrstilni, ločilni in množilni števnik ter deležniki.

1.2.1 **Pridevniki.** Šmarski govor pozna lastnostne, svojilne, vrstne in količinske pridevnike, vsi lahko opravljajo vlogo levega in povedkovega prilastka ter povedkovega določila.

1.2.1.1 Sklanjatveni vzorec za prid. m. oz. s. ter ž. sp. ed. je takle:

<i>sláip-ø/-u</i>	<i>-ga</i>	<i>-mu</i>	<i>I/T</i>	<i>-em</i>	<i>-im</i>
<i>sláip-a</i>	<i>-e</i>	<i>-i</i>	<i>-u</i>	<i>-i</i>	<i>-u</i>

Dvojsinske oblike so (razen za I/T m. sp.: *sláipa*) pomnožinjene in v neimeovalniških sklonih enake za vse spole, torej: *sláip-i/-e -ih -im -e -ih -im*.

Pridevniki se v šmarščini sklanjajo po nepremičnem in premičnem naglasnem tipu; prevladuje nepremični. Iz fonoloških zakonitosti prihaja v posameznih primerih v odvisnih sklonih oz. pri ž. spolu do premene naglašene samoglasnika oz. do premene končnega zvenečega nezvočnika v osnovi: *dáubar dóbra*,¹⁴ *mlád mláda*, *sív séiva*, *arjáu arjáva*, *dáug dáuga*, *gárd gárda*, *kéisu kéisla*, *vóuzek vóuzka*, *čéinek čéijka* 'majhen'. Brez premene ostajajo tile pogosto rabljeni pridevniki: *ardéč*, *čárn*, *bulén*, *májhn*; *mámin*, *séstrin*; *cáistn*, *želáizniški*, *stráišŋ*, *nebáiški*; *prešéičji*, *kukáušji*, *kózji*, *zvóunejši* 'zunanji'. — Nekaj pridevnikov se pregiba ničto: *téš* 'tešč', *féist*, (k)šáit 'pameten'; sem se nagiba tudi *žléht*.

Premični naglas je redek: *buógat bugátga bugáta*, *šíruk šruóka*, *vísuk vesuóka*, *gluóbuk glubuóka*, *zelen zeléna* (tako npr. tudi na Mostecu).

1.2.1.2 **Določnost.** V šmarskem govoru pridevniki s svojo obliko ne morejo več ločevati med določnostjo in nedoločnostjo. Če gre za posebno vrsto predmeta, za že znani predmet ali za posamostaljeni pridevnik, postavljajo nam. končnice *-i* pred prid. člen *te* < *tŋ, ki se ne pregiba: *te stár*, *te mlát*, *te nuóŋ*. Pridevnik brez člena je sam po sebi nedoločen, medtem ko se člen *en* pregiba, izraža pa nedoločnost samostalnika: *en mlát stár/gáitečn* 'grabežljiv' *čluóvek*.

1.2.1.3 **Stopnjevanje.** Lastnost predmeta v različni meri izražajo pridevniki z različnimi stopnjami. Tudi šmarščina stopnjuje pridevnike z obrazili *-ši*, *-ji*, *-ejši* ali pa opisno s prislovoma *ból nárból* ter *méj narméj*. — Opisno stopnjevanje je bolj razširjeno kot v knj. jeziku, saj se z obrazili stopnjujejo le najpogostejše rabljeni prid.: *láipši*, *gárši*, *mlájši*, *slábši*, *délši*, *šírši*; *téžji*, *léžji*,¹⁵ *véišji*, *glóubji*, *dráži*, *véči*, *krá(t)či* *kráčja*; z *-ejši* se prid.

¹⁴ *dáubar* : *dóbra* — *áu* je odraz za novoakutirani *o*, ki pa se je v š. tako zgodaj podaljšal, da je še ujel razvoj stalno dolgega psl. *o*: *ó* je zastopnik mladoakutirane *o*.

¹⁵ V šmarskem govoru pogosto srečujemo pridevniške protipomenke: *čéinek* — *vújek*, *vísuk* — *néizek*, *páun* — *prážn*, *šíruk* — *vóuzek*; pri nekaterih prid. nale-timo tudi na pomensko nevtralizacijo: *strášnu* ali *gróznú* *fést/préidŋ*/(k)šáit v pomenu 'zelo priden'...

stopnjujejo zelo redko: razen pri *stárejš* srečujemo pri vseh ostalih dvojnice z *ból*: *žléhnejš/ból žléht*, *premáužnejš/ból premáužn*. Pri prid. *óužeš* 'ožji' gre za križanje obrazil -ji in -ši. — Nekaj prid. tvori primernik (in presežnik) z nadomestnimi osnovami: *dáubar báulši*, *vújlek véči*, *číneek méjši/ból číneek*.

Presežnik se dela iz primernika s predpono *nár-*, največkrat pa temu dodajajo še določni člen *te*, in sicer v zaporedju *nar + te + prim.*, redkeje *te + nar + prim.*: *nárvéči/nártevéči/te nárvéči*, *narból pámetn/nárból te pámetn/te nárból pámetn*.

Od prislovov za elativno stopnjevanje najčešče slišimo *zlój* 'zelo' in *précej*: *zloj/zluj mlát*, *précej bógať/stár*.

1.2.2 Pridevniški zaimki

1.2.2.1 Osební svojilní zaimki so najpogostejše rabljene zaimenske prid. besede. Zaim. za 1. os. ed. se glasi: *máuj*¹⁴ *mój-a -e*; -i -e. Enak glasoslovni razvoj je doživel zaim. za 2. os. ed. *tváuj* ter splošni ali povratni svoj. zaimek *sváuj*. — Za 3. os. ed. imamo *jegóuj* *jegóp-a-u* (m./sr. sp.) ter *jeín-ø -a -u* (ž. sp.), katerega pa često zamenjuje bes. zveza *ud áune*. — Lastnino dvojniskih oseb izražajo *nájín nájín-a -u*, *vájín vájín-a -u* in *ud áunih dváih*, množinskih pa *náš náš-a -e*, *váš váš-a -e* in *ud áuneh*.

Os. svoj. zaimki se sklanjajo pridevniško po naslednjem vzorcu: *máuj/móje mójga mójem* I/R *mójem mójím*; *mója*; *mój-i -ih -im -e -ih -im*. Za ž. sp.: *mój-a -e -i -u -i -u*; *móje*. Iz prikazanega vidimo, da pri pregibanju prihaja do različnih premen v osnovi. Pozna pa šmarščina v nasprotju z večino štajerskih narečij preglas *o > e* za mehkiimi soglasniki (*móje*, *náše*).

1.2.2.2 Kazalni zaimki so: *tót -a -u*, *téist-(i) -a -u*, *áun-i -a -u*; *ták -a -u*. Šmarški kaz. zaimek *tót* izhaja iz podvojene psl. oblike **totŕj6*; iz nepodvojene oblike **tŕj6* je nastal člen *te*, ki je praviloma nesklonljiv (prilagoditev po sp. je možna le v I ed., a še tam zelo redko) in ga ta govor uporablja za tvorbo določne oblike pridevnika ter pred vrstilnimi števnikmi (*te párví*). Količinski kaz. zaimek *tolik* se ne uporablja, nadomešča se z opisno obliko *takáu vújlek*. — Vsi kaz. zaimki so lahko okrepljeni z navezno členico *-le*, vendar so brez nje pogostejši. *Ták* pozna tudi obliko *tákšn*. — Ostanki psl. kaz. zaimka *só si se* so ohranjeni le v prislovihi: *láitus*, *snáuč(i)*, *sám* 'semkaj'.

1.2.2.3 Vprašalni vrstni zaimek *kateri* se je v šmarščini že zgodaj naslonil na vprašalnico za osebe: **kŕto* → **kŕteri*, kar je privedlo do oblike *kéri* ali pa do *déri*, analogno po razvoju samostalniškega **kŕto* v *dáu*. — Okrepitevne členice *-šen* pri vpr. zaimkih ta govor ne pozna. Slišimo *kák -a -u*, še večkrat pa namesto tega zaimek *káuuj kóp-a -u*, nastalo iz **kakovŕ*, ki ga poznajo tudi drugod po Štajerskem: kot *kópí*¹⁶ v Oplotnici in *kúv*¹⁷ na Mostecu pri Brežicah. Po količini sprašujejo šmarščani *kakáu vújlek*.

1.2.2.4 Vlogo pridevniških oziralnih zaimkov opravljajo kar vprašalni: *Káka sáitva*, *táka zétva*. — *Kuólk znáš*, *tuólk veláš*.

1.2.2.5 V š. govoru srečamo še nedoločne, mnogostne in vseobsežnostne pridevniške zaimke: *náiki* 'neki', *náihtarŕ* (na Mostecu *núht-terní*¹⁷) 'nekateri', *náikuuj náikuva* 'nekakšen', *marsikáuuj marsikóva*, *malu-/mársikér/dér*, ki pa se rabita večinoma posamostaljena; dalje še *fsák -a -u*, *pés vsá vsé* ter *nubén -a -u*.

¹⁶ Zinka Zorko, Oplotniški govor, Zbornik občine Slovenska Bistrica, str. 293—310.

¹⁷ Na to obliko me je opozoril J. Toporišič; tako še na druge značilnosti Mosteca.

1.2.3 Števniki

Šmarščina pozna glavne, vrstilne, ločilne (so zelo redki) ter množilne števnik.

1.2.3.1 Glavni števniki *jén -a -u* ima v I m. sp. tudi samostalniško rabljeno obliko *jédn*; *dvā dvāi*, *tréiji tréi*, *štíri štír*, *pét*, *šáist*, *sáidn*, *áusn*, *devét*, *ednáist* ... Ker šmarščina ne pozna v I mn. nenaglašene končnice *-je*, ima za knj. *trije* obliko *tréiji*, za *štirje* pa je prvotno *štírji* > *štíri*, za razliko do oblike za ž. sp. *štír* < *štíri*. — Glav. števnik se sklanja pridevniško, deloma s posebnimi končnicami (npr. *dvāim*, *tráih*): števnik *stáu* in *táužnt* sta nesklonljiva: *meljáun* se sklanja po 1. moški, *meljárda* pa po 1. ženski sklanjavi. Zanimiva je skrajšana oblika števnik *en* v pomenu poljubnostnega ali nedoločnega zaimka, nastala besedna zveza pa se sklanja v obeh delih: *na dvā nih dvāih nim dvāim*, *ni tréiji nih tráih*, *ne štír nih štírih* ...

1.2.3.2 Vrstilne števnik uporabljajo v Šmarju z nesklonljivim določnim členom *te*: *te párví*, *te dróug(i)*, *te tráik(i)*, *te štárta* ...

1.2.3.3 Ločilni števnik so zelo redki. V primeri s knj. jezikom v šmarščini nimajo več sposobnosti izražati različnost vrst, ampak se rabijo samo še v količinskem pomenu: *dvāuje utrāuk*, *trāuje krāv*, *dvāuje tēlet/dvā teléta*.

1.2.3.4 Množilni števnik so prav tako redki; tvorjenke s *-kraten* srečamo le še v zvezah, kot: *dvākratna zgóuba*, *pétkratn dubéiček*, medtem ko *enkrātñ* pomeni izvršten. — Množilni števnik, izpeljani iz ločilnih in rabljeni ob snovnih imenih, izražajo število vrst: *dvāujni krumpír*: *ígur pa coáitnik*, *trāujna putéica* 'tri vrste potice'. — Množinske samostalnike v šmarškem govoru štejejo z glavnimi, ločilnimi ali množilnimi števnik, največkrat kar z glavnimi: *jéne orāte*, *dvāujne hlāče*, *trāuje/trāujne/tréi grāble*, toda samo *štír grāble*, *pét véil* itd.

1.2.4 Deležniki. K pridev. besedam uvrščamo tudi deležnike. Oblike na *-č* so zelo redke: *budóuči móuž*, *pekóuč hrén*. Pač pa srečamo nekaj deležnikov stanja na *-l*: *uzéble náuge*, *orāila zóupa*, *premárli pársti*, *omárle dóuše*, *preséhla vóda*. — Najpogostejši so deležniki na *-t* ali *-n*, vendar sta ti dve obrazili pogosto drugače razporejeni kot v knj. jeziku: to je podrobno obravnavano pri glagolskih vrstah.

1.3 Glagol

1.3.1 Glagol pozna vse oblikotvorne in oblikospreminjevalne vzorce, v tvorbi nekaterih oblik pa naletimo na premene korenskih samoglasnikov zaradi metatonij, naglasnih premikov ali zaradi posploševanja oblik. Glede na to, kako dejanje v času poteka, pozna tudi šmarščina dov. in nedov. glagole: pozna vrste glagolskih dejanj in seveda tudi prehodnost.

3.2 Osebne glagolske oblike se spregajajo v 3 osebah in 3 številih. Od časov se predpreteklik ne uporablja, sedanjik pa ima v dv. osebila *-ma -ta -ta*, enaka za vse spole. Obstajajo trije nakloni. V velelniku se je naglas edninske oblike vsplošil tudi v dv. in mn., tako premičnega naglasnega tipa sploh ne poznajo. V ed. je priponski *-i* pri počasnem govoru še dokaj dobro ohranjen. v dv. in mn. pa dosledno upada: *niés(i)*,¹⁸ *niésma niésta*, *niésmu niéste*.

¹⁸ Končni *-i* je samo deloma ohranjen; v strnjenem govoru, zlasti hitrejšem, upada. Ne velja pa to za celotno področje govora. Na vzhodnem obrobju, na Brec-ljevem, v Korpulah in na Belem, tj. že pred Mestinjem, do koder sega šmarški govor, so neupadle oblike pravilo.

Prepoved in zapoved se največkrat ne izraža naravnost, ampak se opisuje z naklonskimi glagoli: *Ne smáíješ jét/gardáu gupuréit/se smejät.* — *Máreš dáilat/fést jáist/puslóušat.* Pogojniki se tvorijo kakor v knj. jeziku: *bi dáílav, bi bív dáílav.*

Od načinov se tvorniki uporabljajo pogostejše kot trpniki, katerega delajo s pom. glag. *biti* in *delež.* na *-t* ali *-n* ali pa s prostim glag. morfemom *se*. Trpniki ali obliki za stanje, to je tvorniki, uporabljajo takrat, kadar hočejo postaviti v ospredje tistega, ki ga glag. dejanje prizadeva: *Krúh je pujáiden* (stanje). — *Gnär nam je bíu ukráden.* — *Krúh se pèche.* — *Klé 'tla' se réibaju.*

1.3.3 Neosebne glagolske oblike

1.3.3.1 Nedoločnik ima v šmarskem govoru obrazilo *-t*, nastalo po poznem upadu končnega *-i*. To obrazilo je analogno vneseno tudi v glagole tipa *reči*, *striči*: *rěčt, těčt, strěíšt 'striči', sěšt, vlěšt se, stráíšt 'streči'* (to zanimivo nasprotje med *-čt -št* poznajo tudi na Mostecu).

Nedoločnik se najčese uporabljajo v zvezi s faznimi in naklonskimi glagoli ter za glagoli, ki izražajo stanje naše zavesti: *Záčél je dežvät.* — *Něhaj le-nárit.* — *Máreš puváídat.* — *Ne móurem jét 'iti'.* — *Se ne spláča gupuréit.* — *Dóbru se je spučeit.* — Nedoločnik se pogosto uporablja skupaj s predlogom *za*: *Táu je gardáu, de néi za puváídat.* — *Bló je dójsti za péit nu za jáist.* V zadnjih dveh primerih ima nedol. vlogo samostalniške besede.

1.3.3.2 Namenilnik. Upadle oblike nedoločnika se povsem pokrivajo z namenilnikom. Raba tega peša, če stoji za velelnikom (pri dovršnih glagolih ga pa tako in tako ni): v vlogi namenilnika stoji tedaj velelnik: *Pójdma, pugrábma trávu 'Pojdiva pograbit travo'.* — *Pójt, pudóji krávu 'Pojdi pomolst kravo'.* — Nekaj primerov rabe nedol. in namenilnika: *Pép náiče jáist.* — *Príidi fúrt 'takoj' jáist.* — *Tótga 'tega' ni mugáuče kóupit.* — *Šla je cóukar kóupit.* — *V jóutru 'zjutraj' ne smáíješ dáugu spät.* — *Póit fúrt spät.*

1.3.3.3 Od deležnikov in deležij so oblike na *-č* in *-e* zelo redke in se uporabljajo kot prid. besede ali kot prislovi: *pekóuča rána, budóučí te mlád 'bodoči zet'; sedé dáila.* Od oblik na *-vši* se najde edino prislov *naskríuš.*

V opisnem del. za m. sp. ed. so naglašeni končni sklopi *-áv, -ív, -év, -áiv, -íl > -ro/r* praviloma ohranjeni, na vzh. obrobju govora — področje se nekako pokriva z rabo velelnika na *-i* ali *-ti¹⁸* — pa končni *-v* ali *-u* dosledno upada. Nenaglašeni *-av, -ev, -iv* doživljajo naslednje premene (2. navedek velja za vzhod): *-av/-a, -u/-o, -u/-o: dáílav/dáila, ráiku/ráik, scédu/scéd.* — V mnogih primerih prihaja do samoglasniške premene v oblikah za ž. sp. nasproti moškemu: *znáu znála, píu péila, štéu štáila, légau legála, ráik(u) rékla, gónu gunéila* (več o tem pri obravnavi glagolov po vrstah).

Obrazila deležnikov na *-n* ali *-t* so v posameznih primerih drugače razporejena kot v knj. jeziku, predvsem v korist obrazila *-n*: *scorén, pudrén, strén* (podrobnosti so razvidne pri glag. vrstah). V govoru srečujemo jotirane in nejotirane oblike: *pupášen, zgréížen, zgážen/zgážen, hválen, zbujén; ugášjen, premékjen, utárkjen 'otrpeli', nabrékjen.*

1.3.3.4 Glagolniki so v šmarskem govoru pogosti in ne predstavljajo kakih posebnosti, sodijo pa seveda v okvir sam. besed: *tarpliéje, bedéje, kuóšja, spáje, muléitva, zétva, ubóutva* itd. Treba je le opozoriti, da je sogl. sklop *nj* v šmarščini dal *ŋ*, vendar je nosni izgovor že močno oslabeled, zato namesto *ŋ* večkrat slišimo kar *j*.

1.3.4 Glagolske vrste

V nadaljnjem bom skušala podati pregled glagolov po vrstah, kakor jih obravnava sodobna slovnica J. Toporišiča (SS 1984), torej izhajajoč iz sedanjiske osnove.

1.3.4.1 Glagoli na -am

Glagoli te vrste spreminjajo oz. tvorijo oblike po naslednjem vzorcu: *dáila-m -š; dáilaj -te ... dáilat; dáila(v) dáilaťa dáílat; zdáílan*.

Tako še: *grátam* 'uspem', *glédam* z vel. *glēj*, *bréigam se* 'skrbim', *máišam*, *pláčam*, *prášam*, *pustéilam* 'postiljam', *stráílam*, *špáram*, *zaprávlam* idr.

1.3.4.1.1 Nekaj glagolov te vrste z nedol. na -ati ima v knj. jeziku poleg sedanjika na -am lahko tudi dvojnice na -em s hkratno premeno soglasnika na koncu korena po jotaciji (SS 1984, str. 301): *ráížem*, *skáčem*, *véžem*, *zóuble-m*, *káupljem*, *dráimlem*. V šmarskem govoru se ti glagoli spregajo vselej na -em; poleg tistih glagolov, pri katerih knj. jezik dopušča dvojnice, srečamo tu še druge glagole na -em: *štráíflem*, *stáíplem* 'stepam', *putáíplem se* 'potepam se'. Isto sed. pripono dobivajo tudi glagoli *dáivlem*, *šéivlem*, *ubóuvlem*, *jezóuvlem* 'sezuvam', *klóuvlem* 'kljuvam', *pučéivlem*, *uméivlem* idr. — Če prištejemo sem še ponavljalnike tipa *zmarzávat* *zmarzávlem* (gl. spodaj!), je v š. govoru ta tip sedanjiske spregatve najpogostejši.

1.3.4.2 Glagoli na -im

Glagoli te skupine se spregajo in tvorijo neos. glag. oblike po naslednjem vzorcu:

bráni-m -š ...; brān(i) bran-te ...; brānit; brān-u -la -l; ubrájen.

Enako še: *méislím*, *méisl-te*; *méislu méislla méisl*, *preméišlen*; *kóupím*, *slóutím*, *stóupím*, *mlátím* z del. *umlāčen*, *sóudím*.

Precejšnja skupina teh glagolov je v nedoločniku naglašena na priponi: *zounéit*, *zbudéit*, *smetéit*, *zaguzdéit*. Zaradi različnih naglasnih premikov prihaja v posameznih oblikah do samoglasniških premen v osnovi: *háudím*, nedol. *hudéit/hódit*, vel. *háudi háudte*; op. del. *hódu hudéila*; *sháujen*. Enako še: *gáuním*, *váuzím*. Znani glag. imajo tudi v sed. naglas na priponi: *zbudéím*; *zbóudi/zbóud-te*; *zbóudu zbudéila*; *zbujén*. Tako še: *zounéím* z glagolnikom *zounéje* po razlikovanju iz *zoujéje*; *su máile puguvarjénu* 'so bile dogovorjene'.

1.3.4.2.1 Številni glag., ki se po sed. uvrščajo v to skupino, imajo v šmarsčini nedol. na -áit/-et oz. -át/-at, če stoji pred končajem mehki sogl. c, j, č, š ali ž (knj. tip *sedeti* oz. *ležati*). Vsi samoglasniki v teh končajih so odrazi za psl. jat, naglašen ali nenaglašen. Primer: *sedáit* z oblikami: *sedéím*, *sédi sēdte*, *sēdu*, *sedáila*, *sedēč*, *sedé*, *sedéje*; *tarpáit*, *tarpéím*, *tárp-te*, *tárp-tar-páila*, *starp-láin*, *tarpléje*. Enako še: *bledáit*, *cvetáit*, *garmáit*, *guráit* in ž(i) *váit* s sed. *ževéím*.¹⁹ — Glagol *véidet* 'videti' ima naglas vseskozi na korenu; za vel. uporabljajo *glēj* od *glédat*; op. del. *véidu véidla*.

Po vzorcu *ležāt*, *ležéím*, *lēs -te*, *ležav ležāla*, *ležāje* gredo tudi: *daržāt*, *klečāt*, ki pa sta v nedol. lahko naglašena tudi na korenu: *dāržāt*, *klēčāt*, enako kot *báizāt*, *sléišāt*, *oráišāt* 'kričati'.

1.3.4.2.2 Posebnost predstavlja še glagoli: *smejāt se* *smejéím se*, *bāt se* *bojéím se* ter *stāt* *stujéím* z velelniki *smēj se*, *bój se* ter *stój*.

¹⁹ V posameznih primerih stoji *e* za *i* v zlogu pred naglasom, če mu sledi v naglašenem zlogu *ei* < *i*: *ževéím*, *leséica*, *krepéica*, a slišimo tudi *živéím*, *liséica*.

1.3.4.3 Glagoli na -jem

Glagoli te vrste imajo pred sedanjiškim končajem samoglasnik in gredo po vzorcu:

péije-m -š ...; píj-te; péít, píu, péila péíl; pupéít.

Tako še: *čóujem, arjóujem* 'rjovem', *ubóujem, jezóujem* < *izzujem* 'sezujem'. *skrěujem, štáijem* z del. *štéu štáila* ter *preštáit*, dalje *smáijem* 'smem' z op. del. *sméu smáila*, medtem ko se nedol. in vel. ne uporabljata. Sed. *pláijem* za knj. *plevem* je tvorjen iz nedol. osnove, kar je širši štajerski pojav.

1.3.4.3.1 Posebnost v okviru te skupine predstavljajo gl. tipa *kupóujem kupúj* z nedoločniškim končajem *-ovati/-evati* v knj. jeziku. V šmarškem govoru je *o/e* po modernem samoglasniškem upadu onemel, tako da se nedoločnik glasi *vérvat, svévat*, ali *kupvăt, srečvăt, rešvăt*, če je naglas na koncu. Sicer pa so glag. tega tipa v šmarščini redkejši kot v knj. jeziku, ker jih je velika večina prešla k tipu *zmarzávat zmarzávem* < **zmarzavjem*.

1.3.4.4 Glagoli na -em

Glagoli te vrste se pred *-em* končujejo na soglasnik. V šmarščini so zelo številni in imajo precej posebnosti. Večina jih je brez nedoločniške pripone.

1.3.4.4.1 Osnovni spregatveni in oblikotvorni vzorec za to vrsto je: *trése-m -š ... trés-(i) trés-te ... trést(i); trés(u) -la -l; putrésen*.

Tako še: *láizem, gréizem, pšsem* ter *nésem*, ki pa doživlja različne samoglasniške premene: *é : ái : e : nêst, nêsem, nês(i) : nêsta : náis(u) : prinešén*.

Glagoli, katerih koren se končuje na *s* ali *z*, tvorijo deležnik na *-jen* (večinoma) v nasprotju s knj. na *-en*, zato *prinešén, zgréizen, pupšsen, stréšen*.

1.3.4.4.2 Enake samoglasniške premene kot *nésem* doživljajo tudi *tépem, grébem* ter *rěcem* in *pěcem*. Zadnja glagola predstavljata sploh posebnost te skupine hkrati z vsemi glagoli, katerih koren se končuje na *k* ali *g*. Razen nedoločnika (*fprěšt, sěšt, táučt, těčt*) se od oblik knj. jezika razlikuje tudi velelnik, ki je posplošil sed. osnovo: *rěč-te, pěč-te, táuč-te, pustráiš-te, vărš-te*. Nedol. *văršt* je po sedanjiku *văržem*.

Knjižno *moči* morem ima v šmarškem govoru oblike *máurem, máugu móg-la*; nedoločnik *máuč* je skoraj povsem izrinila prislovna oblika *mugáuče*. V rabi pa se glagol *moči* večkrat zamenjuje z *morati*, ki ima v Šmarju sed. *márem* ter op. del. *mág(u) -la*.

1.3.4.4.3 Pri glagolih, katerih koren se končuje na *-t/-d*, se je sklop *tl/dl* v op. del. večinoma poenostavil v *l*: *pădem, páv, păla; prédem. préu préla*, toda *sédla, gáudla* in *bráidla*.

1.3.4.4.4 Zanimivi so še glag., kjer je imela psl. nosnik v korenu: *klét, vzét, žét, vnét, utét, prejét, zăjet* s sed. *káunem* (nasproti sicer štaj. močno razširjenemu *kléjem* po nedoloč. osnovi), *vzémem, žéjem, vnémem, utémem, préjemem, zájmem*. — Pri glag. *varjét* srečamo še staro obliko sed. *verímem* poleg pogostejše mlajše *verjámem*.

Široki *e* v nedol. te podskupine je šmarški odraz za psl. nosni *e*, ozki *é* v sedanjiku pa za novoakutirani *ə* v nezadnjem zlogu.

1.3.4.4.5 Glagoli tipa *děrem* (jezičniški razred), *stěrem, žrém, corém, vótprem, káulem, mēlem* poleg pogostejšega *mláijem* (po nedol.) doživijo več premene: vokalizem v nedoločniku je posledica psl. prestave jezičnikov: *dráit, stráit/stárt, coráit/coárt, klăt, mláit*; v op. del. je *-rl > -r(u)*: *dár(u) dárta, stár(u), cvár(u)*. Sed. *vótprem* ima nam. pričakovanega *utpráit* nedoločnik (*v*)*utpárt*.

narejen po opisnem del., medtem ko je *v-* na začetku po sed. oblikah. Enako sta nastali tudi manj pogosti dvojnici nedoločnika *cvárt* in *stárt*.

V tvorbi velelnika ni posebnosti: *dér(i)*, *žrí*, *vmrí*, *mél(i)*, *kól(i)*, pač pa srečamo pri deležniku stanja v nasprotju s knj. oblikami na *-t* večinoma oblike na *-n*: *poudrén*, *strén*, *pužrén*, *scvrén*, toda *(v)utpárt* in *zamláit*. — Glag. *vmráit vmár(u)* *-la* ima sedanjik na *-jem*: *vmárjem*.

1.3.4.4.6 Glagola *berem* in *žgém* imata nedol. na *-ati*: *brát*, *žgát*; *bráv* *brála*, *žgáv* *žgála*; *prebrán*, *pužgán*; *bráje* 'branje'; vel. sta *bér(i)* in *žgi*.

1.3.4.4.7 Močno podskupino te vrste predstavljajo glagoli na *-nem -nati*, ki imajo v knj. jeziku nedol. pripono *-ni-*, v šmarščini pa se le-ta glasi *-na-oz. -nā-*, če je naglašena. Pregibajo se po vzorcu: *várne-m -š ... várn -te ...: várnat, várna(v) várnata, várjen*. — Od zelo številnih primerov naj navedem še nekatere: *zmárznat zmáržjen*, *péiknat 'pičiti' péikjen*, *pučénat, pukléknat, putégnat, stéisnat, švéignat, uvénat; fteknāt, krenāt, pehnāt, prepugnāt, premeknāt, zaklenāt*. — V vel. *-ni-* dosledno upada v *-n*: *zmárzn, cárkn, premekn* itd. Edini deležnik, ki označuje stanje, je *uvév*, a še zanj je pogostejša oblika *uvéjen*. Tako še: *nabrékjene (žéile)*, *ugāsjen (vóigi)*, *utárkjena 'otrpła' (róuka)*.

Vsi glagoli tega tipa so dovršniki, iz katerih so v knj. jeziku tvorjeni ponavljalniki s pripono *-ova-*, v šmarščini pa z *-ava-*; razlika pa je tudi v sedanjiku: *dvígováti dvígújem* proti *vzdigávati vzdigávlem*. Tako še *zmarzávlem, fti-kávlem, prepugávlem* 'prepigibam'. Menim, da so prav ti ponavljalniki vplivali na zameno nedol. pripone *-ni-* z *-na-*.

1.3.4.4.8 Pravo posebnost te vrste predstavlja glagol *hočem*, katerega nedoločnik *htáit* se v šmarškem govoru skoraj ne uporablja, v sed. pa so znane samo kratke oblike: *čáim čáiš čái*, *čáima čáita čáita*, *čáimu čáite čáiju*. V opisnem del. je samoglasniška premena *é ~ ái ... htéu htáila*. Nikalne oblike tega glagola se glasijo: *náičem náičeš ... náičeju; néisn htéu/htáila* itd.

1.3.4.5 Glagoli na *-m*

Od t.i. brezpriponskih glagolov so nekateri ohranili v sedanjiku posebna osebila v 2. in 3. os. dv. in 2. os. mn. (pri *jáist* je tako stanje podpirala potreba po razlikovanju sedanjika od velelnika), pri drugih (*dati*) pa so se uveljavile končnice priponskih glagolov:

jáist: *jái-m -š -ø, -ma -sta -sta, -mu -ste -ju*; *jáj -te*; *jép jáila jáil*; *snáiden*;

váidet: *vái-m -š -ø, -ma -sta -sta, -mu -ste -ju*; op. del. *váidu váidla*;

béit: *sn si je, sma sta sta, smu ste su*; *bóudi/bóud bódma bódta* itd.; *budóuči*; *bíu/béu* (redko) *blá blí*.

Prihodnjik se glasi: *bóm/bum* (2. oblika je klitika) *bóš buš bó bu bóma buma bóta/buta ... bóju/buju*.

Enako kot pomožnik *béit* se v sedanjiku sprega tudi glagol *grém*, ki pa tvori ostale oblike iz nadomestnih osnov: *jét²⁰*; *šáu štá šlí*; za vel. uporabljajo *pójd(i)*.

Pogosto rabljeni sestavljenki tega glagola sta *préit(i)* in *nájt(i)* s sed. *préidem* in *nájdem*; v edninskem velelniku je večinoma ohranjen *-i*: *préidi, nájdi*, da ne pride do sovpadov z nedol.; op. del. *nášu nášla* se razlikuje od sicer štajersko močno posplošenega *nájdu nájdlá* po sed. osnovi.

²⁰ *jét* — *éi* < *i* dobi v vzglasju protezo *j*, dvoglasnik za njo pa se poenoglasni in zoži; prim. še *jéglá* 'igla', *jéva* 'njiva'.

Glagol *máit/jémet* (redkeje) 'imeti' ima take oblike: *mă-m -š -ø, -ma -ta -ta, -mu -te -ju*; za vel. uporabljajo opisno obliko: *măreš máit*; op. del. *jéme(v) máila máil(i)*.

1.4 Prislovi

1.4.0 Prislovi so v šmarščini zelo pogostni in zanimivi, ker odseva iz njih veliko arhaizmov, sklonskih okamenin (*-ě, -i, -ih*), katere so v današnjih sklanjativah zamenjale druge, analogne končnice. Najpogostejši so prislovi kraja, časa in lastnosti (načina, kolikosti, kratnosti in mere), prislovov vzroka, namere, dopuščanja in učinka je malo. Najštevilnejši so pridevniški prislovi, saj se tvorijo kar paradigmatsko iz oblike za sr. spol, medtem ko izsamostalniška tvorba ni več živa.

1.4.1 Prislovi prostora odgovarjajo na vprašanje *kjái, kám (ud/du) kóud*. Kot bomo videli iz primerov, se tudi tu prislovi kraja razlikujejo glede na to, ali zaznamujejo mesto dogajanja ali cilj, h kateremu je dejanje usmerjeno. Pri prvih je zlasti značilna nekdanj dosti bolj razširjena končnica *-ih* v M mn., ki jo je sedaj, razen v 2. ž. sklanjatvi, povsem izpodrinila končnica *-ah*.

Kjái?: *tú, tám, toín* (redko, starinsko) 'tamkaj', *guóre/guórih, duóle/duólih, spódi(h), vénih* 'zunaj', *nóutar/nát, zráh* 'zraven', *páuleg* 'poleg', *zđaj, ud-zája* 'odzadaj', *fpráidi(h)* 'spredaj', *fprája* 'odspredaj', *dumă, zdăuma* 'zdoma', *pruóc, nekjái, ŋkír* 'nikjer', (*fsé*) *pusóud, drugjái, omáis, dăleč/dăoč*.

Kám?: *sém, táj, guór, duól, pruóc, bék* 'vstran', *nazáj, napráj, dargám* 'drugam', *ŋkamar, náikam, dumáv ud dăuma, nuótar/nát, ukául* 'okoli', *kám(kul)* 'kamor(koli)', *vún(ta)* 'ven', *čráis* 'čez'.

Ud kóud?: *ud níkóudar, ud tóut* 'tod', *ud nekóud*

1.4.2 Prislovi časa odgovarjajo na vprašanje *kéda* in so zelo pogostni: *zdáj(le), práit(le)* 'prej', *ŋkuól* 'nikoli', *něs* 'danes', *fčéra, jóutre* 'jutri', *pujóutaršnem, vjóutru* 'zjutraj', *duupáugne, zvečír, poudnáiv(i), punuóc, snáuč, zgáuda* 'zgodaj', *puózn, nazájge* 'nazadnje', *nápráj, te párvu* 'najprej', *omáis, puókl* 'potem', ki se pogosto uporablja kot navezovalni členek. *fúrt* 'brž, takoj', (*a*) *ŋkrát* 'nekoč' / *jěŋkrat, láitus, lán(i) predlănskim, puzéim(i), spumlád(i), puláit(i), jesáini, (f)čăsih, čăs* 'tedaj', *hmăl* 'kmalu', *dróugič* 'prihodnjič', *práuke* 'obenem', *puózn(u), gredáuč*. Prislova *dăvi* in *drăivi* uporabljajo le še starejši ljudje, mladi ju ne poznajo več.

1.4.3 Prislovi lastnosti odgovarjajo na različna vprašanja glede na to, ali zaznamujejo način, kolikost, kratnost ali mero glagolskega dejanja ali tudi stopnjo lastnosti pridevnika.

Kakáu?: *takáu, práo, naróube, dargăč* 'drugače', *vrédi* 'vredu', *gléh takáu* 'enako', *pučăs, héitr(u), pusáibnu/pusáibej, pucáin(i), fkúp* 'skupaj', *narăzn, fsakséb* 'vsaksebi', *zapáured* 'zapored', *pustrăh, na glăs, pu téihu, napădnu, nastrežáj* 'na stečaj', *naskrívš* 'skrivač', (*nár*) *buól, zlăipa, narăvnust, na năglu* 'nanagloma', *pukuónc* 'pokonci', *lepáu, gardáu, hudáu* itd.

Kuólk?: *tuólk, précej = fést, măl, měj* 'manj', *veléik, věč, duóst/dójst, prèveč, zadóst* 'dovolj', *náika* 'nekaj', *níč, na váike* 'vekomaj'.

Kuólkrať?: *tuólkrať, vsăkukrať/vsăkič, dóstkrať, măl(u)kéda* 'malokdaj', *večkrať, vsăkukrať, večéina, nubénkrať, ŋkuól* 'nikoli', *ni jěŋkrať* 'niti enkrat'.

Kuólikič?: *párovič, tráikič, štártič, pétíč* itd.

1.4.4 Prislovi vzroka, namere, učinka so zelo redki.

Zakă?: *Zatáu, zavuól téga, náleş* 'nalašč', *zapstój* 'zastonj'.

1.5 Zaključki

Glavne značilnosti šmarškega oblikoslovja so naslednje:

(1) Pri samostalniki pozna šmarški govor vse tri spole v ednini, kjer se je sr. sp. obdržal ob podpori samoedninskih snovnih, skupnih in pojmovnih imen, medtem ko se v množini samostalniki srednjega spola uvrščajo med ženske (ali moške, namreč samostalniki s podaljšano osnovo *-n-*, *-t-* in deloma na *-s-*).

(2) Sledovi dvojine so pri sam. le v I/T m. sp., a še tu se največkrat dodaja števniki *dva*; v vseh ostalih sklonih in pri ž. sp. so dvojske končnice zamenjane z množinskimi. Ostanke dvojine v neimenovalniških sklonih najdemo le še pri os. zaimkih ter pri celostnem zaimku *oba*.

(3) Končnice samostalnikov se od končnice v knj. jeziku precej razlikujejo in imajo večjo pomensko obremenjenost.

(4) V D M ed. imajo pri vseh samostalniki končnico *-i*; ta bi pri m. in s. spolu glede na vzhodno sosesčino mogla nastati preko prehoda *u > ü > i*, vendar ima šmarščina sedaj za naglašeni *u* (pohorski) dvoglasnik *ou/üu*, nenaglašen pa je u praviloma ohranjen. Končnico *-i* najdemo tudi pri samostalniških zaimkih, kolikor je ni prizadel moderni samoglasniški upad, medtem ko se v pridevniški sklanjatvi D (*-u*) in M (*-em*) razlikujeta.

Orodnik ednine ima pri sam. m. in s. sp. namesto knj. *-om* končnico *-am*. V D, M in O mn. so samostalniki m. spola posplošili končnice *-am*, *-ah*, *-am* iz a-sklanjatve. Posredniki te posplošitve so bili, kot znano že od Škrabca, samostalniki s. spola s končnico *-a* v I mn., od koder se je potem *a* razširil še v omenjene odvisne sklone samostalnikov s. in m. spola. Ta potek je bil gotovo starejši od prehoda samostalnikov srednjega spola v ženskega, kar so novonastale oblike le še spodbujale. Po upadu končnega *-i* v O mn. so se izenačili D in O mn. ter O ed., kar sta podpirali tudi sklanjatev samostalniških zaimkov (delno) in sklanjatev pridevnikov (*sláip-im* = O ed. ter D in O mn.).

(5) Pri os. zaimkih za 1. in 2. os. dv. in mn. se je M izenačil z O, tako (je) tudi pri vpr. zaimkih (*kdo*) in *kaj*. Vprašalni zaimek za stvari je v I/T, R in D zamenjan z zaimkom za človeško, tako da se je razlika med obema zaimkoma ohranila le še v M in O.

(6) Vlogo poljubnostnih in ozirlnih zaimkov opravljajo konveržno rabljeni vprašalni zaimki.

(7) Pridevniki s svojo obliko ne morejo več ločevati določnosti in nedoločnosti; določnost se izraža z nepregibnim členom *te*. Ta člen stoji tudi pred vrstilnimi števnikami. Stopnjevanje s priponskimi obrazili se drži le pri pogosto rabljenih pridevniki. Presežnik se dela z *nar-*, največkrat pa mu dodajajo še člen *te* (*nar + te + primernik* ali *te + nar + primernik*).

(8) Ločilni in množilni števnikami so zelo redki, tvorjeni praviloma iz števnikov za vrednosti do 10. Pri glav. števn. je zanimiva skrajšana oblika števnik *en* v pomenu poljubn. ali nedol. zaimka, ki se tudi pregiba (*na dvā, nih dvāih...*). Loč. števnik v tem govoru ne izražajo več različnosti vrst, ampak se rabijo samo še v količinskem pomenu. Pač pa izražajo število vrst množilni števn., izpeljani iz ločilnih in rabljeni ob snovnih imenih. Množinske samostalnike štejejo Šmarčani z ločilnimi ali množilnimi, največkrat pa kar z glavnimi števnikami.

(9) Od deležnikov so najpogostejši na *-t* ali *-n*, a imata obrazili deloma drugačno razvrstitev kot v knj. jeziku. Razen nekaj deležnikov stanja na *-l* drugih deležniških oblik skoraj ni.

(10) Pri glagolih se nedoločnik po poznem upadu končnega *-i* na večjem delu govora končuje na *-t*, to obrazilo pa se analogno vnaša tudi h glagolom tipa *reči* (*rečt*). Tako se je nedoločnik oblikovno izenačil z namenilnikom.

(11) V sedanjiku so dvojske končnice *-ma* *-ta* *-ta* enake za oba spola; brezpriponski glagoli so večinoma ohranili posebne končnice v 2. in 3. os. dv. ter 2. os. mn.

(12) V velelniku se je naglas edninske oblike posplošil tudi v dv. in mn. Prepovedi in zapovedi se največkrat izražajo z naklonskimi glagoli.

(13) V sedanjiki spregatvi so po številčnosti na prvem mestu glagoli na *-em*. Med njimi so posebno zanimivi glag. na *-nem* *-nat(i)*, ki imajo v knj. jeziku nedoločniško pripono *-ni-*. Na spremembo *-ni-* *>* *-na-* so v š. govoru verjetno vplivali številni ponavljalniki na *-avat*, tvorjeni iz teh glagolov (*zmárznat* — *zmarzávat*).

(14) Ponavljalniki, ki se v knj. jeziku končujejo na *-ovati* *-evati*, so posebnost šmarškega govora. Če nenaglašeni *o* *e* v priponi upade, je sedanjiki končaj *-ujem*.

tako kot v knj. jeziku (*kupôat kupôujem*). Še več pa je primerov, ko je nedoločniška pripona *-ova/-eva-* zamenjana z *-ava-* s sedanjskim končajem *-avlem* (*srečavat srečávlem*).

(15) Prislovi prostora, časa in lastnosti so zelo pogostni, drugi manj, a zanimivi. Ker kažejo dosti oblikovnih okamenin, ki so jih v današnjih sklanjatvah zamenjale druge, nalikovne končnice. Upad nenaglašanih končnih samoglasnikov je pri prislovih močnejši kot pri drugih besednih vrstah.

SUMMARY

In the microdialect of Šmarje pri Jelšah and its surroundings, the tonemic accent has been completely lost. The existence of former quantitative oppositions is visible in the varying quality of stressed vowels, diphthongs or monophthongs. In morphology the accent of the basic form is usually transferred to all forms of a given word; consequently, the immobile stress prevails.

With nouns, the neutral gender is preserved only in the singular, foremost because of the singular material, collective and abstract nouns; in the plural, the neutral became feminine or masculine. — The dual has been preserved only in nom./acc. masc.; however, even there the numeral 'two' (*dvâ*) is added, as with personal pronouns. In all other cases the plural endings have prevailed.

The declensions are divided according to the gender. There is a tendency towards reduction of the number of endings. Consequently, *-i* is the only ending in dat./loc. sing. of all nouns; in dat., loc. and instr. plur., the endings of the feminine *a*-declension have been generalized to the masculine gender. After the reduction of the final *-i*, the instr. plur. masc. and fem. became identical with the dat., and in the masc. also with the instr. sing. This process has been accelerated by the adjectival declension.

The tendency to reduce the number of varying forms is also exhibited in substantial pronouns: with the personal pronouns for 1st 2nd person dual and plural, the locative has become identical with the instrumental; the same thing occurred with the interrogative pronouns *dâu* and *kâ*. The function of relative and nonassertive (nonspecific) indefinite pronouns is carried out by interrogative pronouns.

The inflexible article *te* is preposed to adjectives in the definite use, because their forms by themselves do not suffice to be distinguished from the indefinite forms. The same article is preposed to the ordinal numerals and usually to the superlatives (formed from the comparatives by the prefix *nar-*). The analytic comparison of adjectives is far more frequent than in the literary language.

Distributive/collective and multiplicative numerals are rare: they are used as quantifiers, especially with pluralia tantum (though here, too, the cardinal numerals are the normal option). Variety (i. e. the number of kinds) can be expressed only by multiplicative numerals preceding material substantives.

Participles in *-č* are rare. The distribution of endings in participles in *-t/-n* often differs from that in the literary language.

The infinitive of all verbs ends in *-t(i)*. In the larger territory of the Šmarje microdialect, the final *-i* has been reduced, i. e., the infinitive is the same as the supine. In conjugation, the dual is well preserved; the endings *-ma*, *-ta*, *-ta* are the same for the masculine and feminine gender. The athematic verbs have mainly preserved their special endings in 2nd and 3rd person dual and in 2nd person plural.

In present tense conjugation, the most frequent verbs are those in *-em*. Among them, those in *-nem -nat(i)*—instead of the literary *-nem -niti (dvéignat)*—are of special interest. The change of the infinitive suffix *-ni- > -na-* must have been influenced by the numerous iteratives in *-avat(i)* derived from these verbs (*dvigavat*). In fact, the iteratives which in the literary language end in *-ovati/-evati* are a peculiarity of the Šmarje microdialect. They are treated in two ways: (1) if the unstressed *o/e* in the suffix is reduced, the present tense is the same as in the literary language (*kupôat kupôujem*); (2) more frequently, the suffix *-ovati/-evati* changes into *-âvat(i)*, with the present tense in *-âvlem (zmarzâvat, srečâvat)*.

Šmarje dialect adverbs are very frequent and show many morphological archaisms.